

Radiačná ochrana na urýchľovačoch

Pavol Vojtyla
CERN, Safety Commission

Prečo radiačná ochrana?

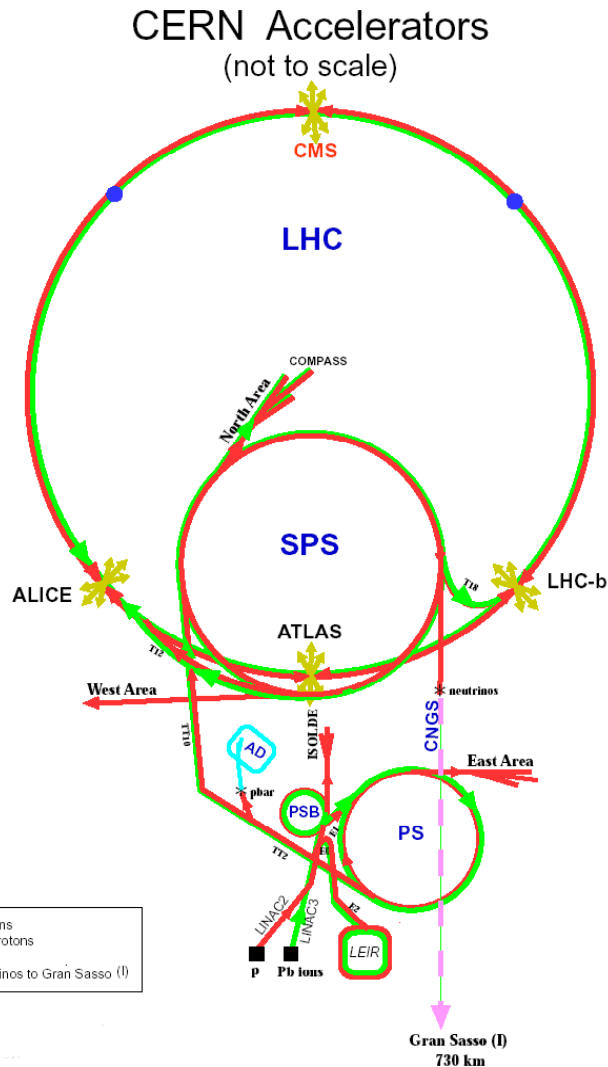
- Používanie elektrónových a protónových (hadrónových) urýchľovačov v časticovej fyzike generuje sekundárne žiarenie, ktoré môže prenikať tieniacimi štruktúrami a aktivovať materiály.
  - Promptné - okamžité žiarenie
  - Rádioaktivita v materiáloch
- Časť žiarenia a rádioaktivity sa môže dostať do životného prostredia ako rozptýlené žiarenie a emisie rádioaktívnych látok (vzduch, voda, aerosol).

Cieľ radiačnej ochrany

- ...Je **predísť** tienením, interlockmi, procedúrami, definíciami a monitorovaním zón, osobnou dozimetriou, monitorovaním životného prostredia...
- ...škodlivým priamym efektom (reakcie tkaniva), a limitovať pravdepodobnosť stochastických efektov pod úroveň považovanú obecnne za prijateľnú.

Urýchľovače v CERNe

- Linacy
- PSB
- PS
- SPS
- (LHC)
- Experimentálne zóny
  - ISOLDE
  - AD, LEIR, n-TOF
  - East Hall, West Hall
  - Prévessin
  - CNGS

Zdroj problému: straty zväzku

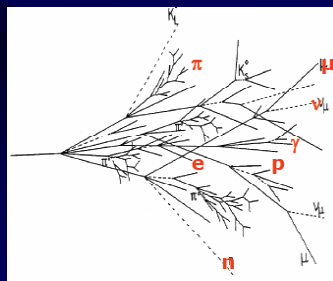

- Častice s vysokou energiou musia interagovať s hmotou aby generovali žiarenie a produkovali rádionuklidy
  - Elementy čistenia zväzku (kolimátory)
  - Elementy extrakcie zväzku (kicker)
  - Terčičky
  - Detektory
  - Absorbéry zväzku (beam dump)

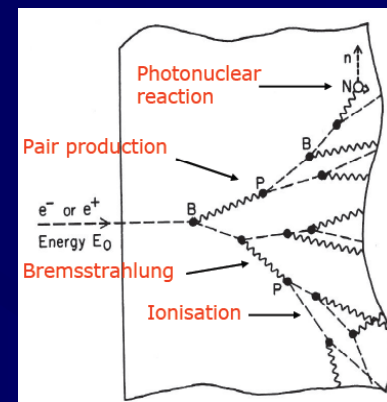
Fundamentálny rozdiel

- Hadrónové urýchľovače (p, ŤI) • Leptónové urýchľovače (e^+e^-)
  - Hadrónové kaskády (p, n, n-bar, p-bar, $\pi^{0,\pm}$, K, γ , $e^\pm$, $\mu^\pm$)
  - Aktivácia materiálov
  - Synchrotrónové žiarenie zanedbateľné
- Iba elektromagnetické kaskády (γ , $e^\pm$, $\mu^\pm$)
- Synchrotrónové žiarenie
- Aktivácia materiálov zanedbateľná

- Príklad: SPS, LHC

- Príklad : LEP

Základy dozimetrie

- Dva typy reakcií
  - Reakcie tkaniva (priama reakcia, odumretie tkaniva...)
  - Stochastické efekty (nastávajú s určitou pravdepodobnosťou, ako vznik rakoviny, mutácia...)
- Pojem dávky ionizujúceho žiarenia
  - Fyzikálny
  - Rádiobiologický

Fyzikálna dávka – mŕtva hmota

$$D = \frac{d\bar{\varepsilon}}{dm}$$

$$1 \text{ Gy} = 1 \text{ J/kg}$$

Reakcia človeka

- Tvorba OH⁻ radikálov ktoré poškodzujú tkanivá
- Poškodenie DNK: rakovina, mutácie
- 4,2 Gy zvýši teplotu litra vody o 0,001 °C, avšak celotelová dávka 1 Gy absorbovaná v krátkom čase povedie k serióznej radiačnej chorobe.
- Rôzne typy žiarenia (častíc) majú rôzny efekt na organizmus
- Zavádza sa **dávkový ekvivalent** $H=QD$ a meria sa v Sievertoch Sv

Faktor Q : faktor kvality

- Je to konvenčný faktor vyjadrujúci účinnosť častíc v poškodzovaní organizmu.

Dozimetrické veličiny

- Ochranné veličiny definované pre ľudské telo a používané ako referenčné parametre v odporúčaníach obecného charakteru
- Operačné veličiny definované pre demonštráciu meraniami, že ochranné veličiny neboli prekročené.
- Operačné sú vhodné na konštrukciu meracích prístrojov.

Ochranné veličiny

$$D_T = \frac{1}{m_T} \int D dm$$

$$H_T = w_R D_{T,R}$$

$$E = \sum_T w_T H_T$$

- Stredná absorbovaná dávka v tkanive T
- Ekvivalentná dávka v tkanive T od žiarenia R
  - w_R váhovací faktor žiarenia (1 pre fotóny a elektróny, 20 pre alfa častice, 5 až 20 pre neutróny)
- Efektívna dávka (celotelová)
  - w_R váhovací faktor tkaniva (0,12 kostná dreň...0,01 mozog)

Faktor risku

- Rakovina, kardiovaskulárne choroby, genetické efekty:
- 6% / Sv

Dávkové príkony okolo urýchľovačov

- V tuneloch počas prevádzky:
- ISOLDE terčik: 30 Gy/h (3 m)
- Protónový Synchrotrón: 20 – 200 Gy/h
- Super Protónový Synchrotrón: 1 – 100 Gy/h
- LHC: 300 Gy/h (kolimátory v bode 7)
- V prístupných zónach za urýchľovačovým tienením
- Experimentálne haly: niekoľko $\mu\text{Sv/h}$
- V životnom prostredí: niekoľko nSv/h

Dávkové limity

- Člen verejnosti: 1 mSv/rok
- Obyčajný pracovník: 1 mSv/rok
- Radiačný pracovník kategórie B: 6 mSv/rok
- Radiačný pracovník kategórie A: 20 mSv/rok

- Najväčšiu časť celkovej dávky dostávajú radiační pracovníci pri údržbe urýchľovačov (výmena káblov...)

ALARA

- **As Low As Reasonably Achievable**
  1. Opodstatnenie
  2. Optimalizácia
  3. Limitácia

Elementy Radiačnej Ochrany

- **System prístupu k urýchľovačovým zónam**
  - Dávky pri niektorých zónach urýchľovačov sú smrteľné
  - Pred spustením treba zaručiť, že sa v daných oblastiach nikto nenachádza
  - Siréna a tlačidlo generálneho stopu
- **Definícia zón podľa dávkového príkonu a management prístupu do týchto zón podľa kategórie pracovníka**
  - Monitorovanie dávkového príkonu v zóne – kolektívna ochrana
- **Osobná dozimetria**
  - V niektorých zónach je potrebné mať aj tzv. operačný osobný dozimeter, ktorý indikuje dávku/dávkový príkon v reálnom čase
- **Monitorovanie životného prostredia**

Príklady monitorov a dozimetrov

real time.
audible signal.

Príklady monitorov a dozimetrov

Monitorovanie: Environmentálne laboratórium

- Gamma spektrometria

- 5 HPGe detektorov

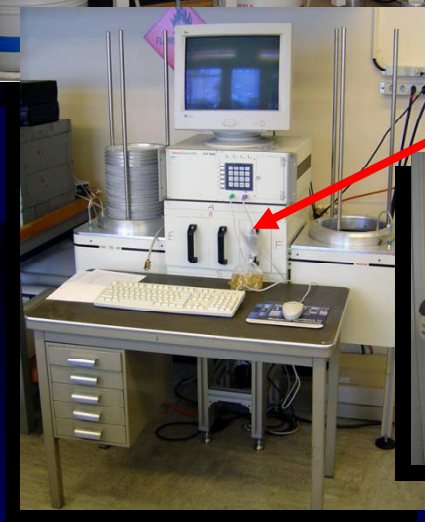
- α/β merania

- Proporcionálny detektor s automatickým výmenníkom vzoriek

- Kvapalný scintilačný počítač (^3H)

- Rozličné chemické analyzátory

- Zariadenia na spracovanie vzoriek

Záver

- Poučenie:
- Akýkoľvek kvalitný môže byť systém radiačnej ochrany, výsledok závisí na správaní sa jednotlivca
- Zanedbanie predpisov môže mať ťažké následky.

